

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ОХОРОНИ КОМП'ЮТЕРНИХ ПРОГРАМ В УКРАЇНІ

CURRENT ISSUES OF PROTECTION OF COMPUTER PROGRAMS IN UKRAINE

Канарик Ю.С., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного та господарського права
Національний університет біоресурсів і природокористування України

Козирь А.А., студентка магістратури II курсу
юридичного факультету
Національний університет біоресурсів і природокористування України

У статті розкрито поняття «комп'ютерна програма» та визначено сутність правової охорони комп'ютерних програм як об'єктів права інтелектуальної власності. Визначено, що комп'ютерні програми охороняються як літературні твори. Така охорона поширюється на комп'ютерні програми незалежно від способу чи форми їх вираження.

Досліджено зарубіжне та вітчизняне законодавство щодо правової охорони комп'ютерних програм як об'єктів права інтелектуальної власності. З'ясовано, що у багатьох країнах світу комп'ютерні програми визнаються об'єктами як авторської, так і патентної охорони, якщо виконуються всі умови патентоспроможності (новизна, винахідницький рівень, промислова придатність).

На основі аналізу чинного законодавства й узагальнення практики його застосування досліджується правове регулювання охорони комп'ютерних програм як об'єктів права інтелектуальної власності. Розкрито проблеми правової охорони комп'ютерної програми як об'єкта авторського права та запропоновано шляхи вирішення таких проблем. У дослідженні зосереджується увага на тих проблемах, які перешкоджають розвитку охорони комп'ютерних програм, шляхи і напрями їх усунення.

Наголошено на необхідності створення спеціального механізму правової охорони комп'ютерної програми, одним із основних ознак якого є комплексність сучасної комп'ютерної програми як об'єкта, яка дає змогу застосовувати норми авторського права та права промислової власності в процесі правової охорони окремих елементів комп'ютерної програми. Доцільним є застосування різних варіацій захисту комп'ютерних програм: 1) традиційний захист комп'ютерної програми як об'єкта авторського права; 2) захист комп'ютерної програми нормами патентного права; 3) захист назви комп'ютерної програми як торгівельної марки.

Ключові слова: комп'ютерна програма, інтелектуальна власність, авторське право, програмне забезпечення, правова охорона.

The article reveals the concept of the category "computer program" and defines the essence of legal protection of computer programs as objects of intellectual property rights. It is determined that computer programs are protected as literary works. Such protection applies to computer programs regardless of how or how they are expressed.

Foreign and domestic legislation on the legal protection of computer programs as objects of intellectual property rights has been studied. It has been found that in many countries of the world computer programs are recognized as objects of both copyright and patent protection, if all the conditions of patentability (novelty, inventive step, industrial applicability) are met.

On the basis of the analysis of the current legislation and generalization of practice of its application the legal regulation of protection of computer programs as objects of the intellectual property right is investigated. The problems of legal protection of the computer program as an object of copyright are revealed and the ways of solving the problems are suggested. The study focuses on the problems that hinder the development of protection of computer programs, and ways and directions to solve them.

Emphasis is placed on the need to create a special mechanism for the legal protection of computer programs, one of the main features of which is the complexity of modern computer programs as an object that allows the application of copyright and industrial property rights in the legal protection of individual my elements of a computer program. It is advisable to use different variations of protection of computer programs: 1) traditional protection of computer programs as an object of copyright; 2) protection of the computer program by the norms of patent law; 3) protection of the name of the computer program as a trademark.

Key words: computer program, intellectual property, copyright, software, legal protection.

Постановка проблеми. Вдосконалення системи захисту прав інтелектуальної власності визначено як один із найважливіших напрямів Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу. Особливо гостро постає питання правової охорони комп'ютерних програм. На сучасному етапі розвиток будь-якої сфери життєдіяльності суспільства, її економічне зростання залежать від інтенсивності використання технологічних процесів.

Нині не можливо уявити сучасний світ без різноманітних новітніх технологій, комп'ютерних програм та інших винаходів. Фактично кожний новостворений «продукт» користується попитом, в тому числі і комп'ютерна програма. При цьому з кожним роком зростають витрати на виробництво програмного забезпечення, які значно перевищують витрати на створення технічних пристроїв (комп'ютерів, планшетів, смартфонів), які їх зчитують і приводять у дію.

Усе це полегшує життя кожного з нас у навчанні, роботі і навіть відпочинку. Але із приходом нових можливостей у мережі Інтернет у суспільстві як за кордоном, так і на території України виникла дуже серйозна проблема, а саме захист об'єктів авторського права стосовно комп'ютерних програм. Комп'ютерна програма є тим

об'єктом інтелектуальної власності, який зазнає найбільшого впливу від правопорушень, зумовлених суттєвою різницею між витратами інтелектуальних ресурсів на створення комп'ютерних програм і витратами на їх незаконне копіювання та розповсюдження.

Забезпечення належної правової охорони ускладнюється ставленням суспільства до комп'ютерної програми як до безкоштовного ресурсу, а також недієвим захистом комп'ютерної програми законодавством. У галузі законодавства необхідно навести системний лад у нормах чинних законів з інтелектуальної власності, насамперед тих, які регулюють авторське право розробників комп'ютерних програм, їхні відносини з роботодавцями, запровадити організаційно-правові механізми їх використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правової охорони комп'ютерних програм як об'єктів права інтелектуальної власності досліджувалося низкою відомих вітчизняних вчених. Серед таких робіт можна назвати праці І. Вашинець, Е. Войніканіс, В. Дмитришина, Д. Жуванова, Е. Кондратьєва, З. Пічкурова, С. Петренко та інших. Проте залишається не вирішеною низка питань щодо належної правової охорони комп'ютерних програм.

Метою статті є сутність правової охорони комп'ютерних програм як об'єктів права інтелектуальної власності, а також пропозиції щодо удосконалення законодавства у галузі права інтелектуальної власності, зокрема охорони комп'ютерних програм.

Основні результати дослідження. Захист прав інтелектуальної власності є надзвичайно важливим, адже сучасний світ не можливо уявити без комп'ютерних технологій, різноманітних програм та інших досягнень людства. Виникнення цих зручних методів обробки та зберігання даних тягне за собою не лише полегшення у роботі чи навчанні, але й крадіжку та незаконне розповсюдження таких комп'ютерних даних у правоволодільці.

Останнім часом безкоштовне користування неліцензійними комп'ютерними програмами стало настільки звичайним і розповсюдженим явищем, що не викликає жодної підозри у звичайних користувачів. У свідомості громадян нашої країни міцно закріпилося сприйняття комп'ютерних програм як невід'ємної частини або «безкоштовного додатка» до комп'ютера, але не до результату інтелектуальної діяльності людини, який є товаром.

Перш ніж розкрити поняття охорони комп'ютерних програм як об'єктів права інтелектуальної власності, вважаємо за доцільне розкрити сутність категорії «комп'ютерна програма». Ця назва має досить неоднозначний характер, а тому має кілька визначень. Усе це залежить від думок науковців. Крім офіційного визначення поняття, є велика кількість визначень, які наводяться як науковцями, так і практиками. Наприклад, Є. Мічурін і О. Шишка називають комп'ютерну програму «логічно впорядкованою послідовністю команд, необхідних для вирішення завдання» [7, с. 169].

На думку А. Музики і Д. Азарова, комп'ютерна програма є різновидом комп'ютерної інформації. Вона обов'язково містить певні відомості й одночасно є побудованою за особливими правилами, є сукупністю «зрозумілих» комп'ютеру даних (символів, кодів, сигналів, команд), яка забезпечує функціонування та керування комп'ютерними системами та/або телекомунікаційними мережами, виконання ними певних завдань [8, с. 86].

На нашу думку, найбільш вдалими і доречними є визначення, надане В. Дмитришиним. Вчений наводить таке визначення поняття «комп'ютерна програма» – це створений творчою діяльністю фізичної особи набір інструкцій у вигляді слів, цифр, кодів, схем, символів чи у будь-якому іншому вигляді, втілений на носіях будь-якого виду (електронних, паперових) для використання в автоматичних пристроях для обробки інформації або іншому обладнанні, що базується на цифровій техніці з метою приведення його у дію для досягнення певної мети або результату. Це поняття охоплює як операційну систему, так і прикладну програму, виражені у вихідному тексті або об'єктному коді, а також допоміжні та проміжні матеріали розробки, що призводять до створення комп'ютерної програми, якщо суть цих матеріалів така, що результатом їх є створення на наступній стадії комп'ютерної програми» [4, с. 16].

З викладеного вище можна зазначити, що думки вчених є різними, але вони мають спільний фундамент для визначення цього поняття. Комп'ютерні програми та їх захист почали використовувати досить давно. Уперше комп'ютерна програма почала охоронятися як об'єкт авторського права у 1964 році в США. Нині практично в усіх країнах світу комп'ютерна програма охороняється авторським правом.

Спроби пошуку оптимального варіанту щодо визначення правової охорони змісту комп'ютерних програм тривають не один десяток років. Наприклад, у Сполучених Штатах Америки, зважаючи на високий рівень розроблення численних програмних продуктів, поряд із авторсько-правовою охороною комп'ютерних програм діє

й патентно-правова охорона. За статистичними даними приблизно 30 тисяч патентів, виданих у різні роки Європейським патентним відомством, належать до комп'ютерних програм [5]. Таким чином, охорона комп'ютерних програм була започаткована спочатку за кордоном, але з часом поширилася та розвинулася в усьому світі.

Українське законодавство на сучасному етапі визначає комп'ютерні програми виключно як об'єкти авторського права. Наприклад, у ч. 4 ст. 433 Цивільного кодексу України зазначається: «Комп'ютерні програми охороняються як літературні твори» [1]. Така охорона поширюється на комп'ютерні програми незалежно від способу чи форми їх вираження.

Проте у п. 3 ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» зазначено, що правова охорона поширюється тільки на форму вираження твору і не поширюється на будь-які ідеї, теорії, принципи, методи, процедури, процеси, системи, способи, концепції, відкриття, навіть якщо вони виражені, описані, пояснені, проілюстровані у творі. Це означає, що в Україні охороняються авторським правом лише форми виразу комп'ютерних програм [2].

У ч. 3 ст. 6 Закону України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» прямо не зазначено про патентоздатність комп'ютерних програм, що дає сподівання на певні можливості щодо часткового врегулювання цього питання нормами патентного права і в Україні [3].

Нині майже в усьому світі прийнята авторсько-правова модель охорони комп'ютерних програм, хоча на теоретичному рівні існують суперечності щодо ефективності такої охорони. У багатьох країнах комп'ютерні програми визнаються і об'єктами патентної охорони, якщо виконуються всі умови патентоспроможності (новизна, винахідницький рівень, промислова придатність). Насамперед йдеться про ті випадки, коли комп'ютерна програма є частиною технологічного процесу, технічного пристрою тощо й сумісно з ними може бути визнана об'єктом патентної охорони.

Якщо розглядати комп'ютерну програму суто як об'єкт патентного права, то нез'ясованим залишається питання щодо умов патентоздатності. На практиці не всі програми можуть бути промисловопридатними та мати винахідницький рівень. Саме в цьому аспекті авторське право має прерогативу, оскільки відповідно до Закону України «Про авторське право та суміжні права» для надання правової охорони твір повинен бути створений у результаті творчої діяльності людини, а також виражений у матеріальній формі [2].

Крім того, авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Для виникнення і здійснення авторського права не вимагається реєстрація твору чи будь-яке інше спеціальне його оформлення, а також виконання будь-яких інших формальностей, автор не повинен доводити своє авторство в силу дії «презумпції авторства».

Говорячи про захист комп'ютерних програм, важливим моментом є те коло суб'єктів, яке бере участь у цих правовідносинах, кожен із яких є важливим. Коло суб'єктів-учасників інформаційних контактів і процесів охоплює все різноманіття учасників зв'язку та інформаційної взаємодії безлічі суб'єктів, крім основних сторін конкретних відносин. В інформаційному просторі та процесах діє безліч посередників – провайдерів або операторів у системі мережі контенту та інших суб'єктів, які надають нові види послуг. Ці суб'єкти формують поля різних інтересів, свобод, прав і обов'язків [10, с. 61].

Головна позитивна риса охорони за допомогою механізму авторського права полягає в презумпції авторства: тобто авторське право на комп'ютерну програму виникає під час її створення, а для його реалізації не потрібно обов'язкової реєстрації програми. Реєстрація може бути проведена за бажанням автора, має формальний характер, вона не вимагає багато часу. Є також негативні риси

такої охорони. Насамперед це тривалий термін охорони. На відміну від літературних творів, текст комп'ютерної програми (вихідний чи об'єктний код) не має самостійної цінності без можливості її застосування в комп'ютері.

У зв'язку із наведеним вище постає необхідність створення спеціального механізму правової охорони комп'ютерної програми, одним із основних ознак якого є комплексність сучасної комп'ютерної програми як об'єкта, яка дає змогу застосовувати норми авторського права та права промислової власності в процесі правової охорони окремих елементів комп'ютерної програми.

Що стосується поглядів деяких учених із приводу саме такого об'єкта авторського права як комп'ютерна програма в контексті авторського права, то С. Петренко наголошує, що порівняльний аналіз такого об'єкта авторського права як комп'ютерна програма з таким класичним об'єктом авторського права як літературний твір дає змогу зробити висновок про те, що програма також характеризується змістом, внутрішньою та зовнішньою формами. При цьому елементи змісту, внутрішньої та зовнішньої форм не є сталими і залежать від виду та призначення комп'ютерної програми [9].

На думку В. Дмитришина, вибір на користь авторського права для правової охорони комп'ютерних програм пояснюється тим, що найбільш високий рівень охорони в умовах масового виробництва програм може дати тільки визнання комп'ютерних програм об'єктом захисту як результату творчої діяльності, тобто як об'єкта авторського права [4, с. 26].

Зазначені вище вчені переконані, що комп'ютерні програми є цілком обґрунтовано об'єктами авторського права, які на цьому етапі розвитку суспільства та різноманітних наукових відкриттів потребують надійного захисту. Проте ми вважаємо за можливе застосування різних варіацій захисту комп'ютерних програм: 1) традиційний захист комп'ютерної програми як об'єкта авторського права; 2) захист комп'ютерної програми нормами патентного права. Однак лише за умови, коли програма є складником корисної моделі або винаходу і виконує певну функцію в межах цього технічного рішення.

Також слід зазначити, що одним із важливих кроків для охорони прав на комп'ютерну програму є реєстрація назви програми як торгівельної марки, а також захист інтерфейсу програми авторським або ж патентним правом (як промисловий зразок). Для прикладу можна навести загальновідомий текстовий редактор "Word". Поряд зі згаданою вище програмою існує близько двох десятків різних текстових редакторів, які мають такі ж функції та можливості. Однак "Word" залишається найпопулярнішою у використанні, і в той же час найуразливішою до копіювання.

Нелицензійні версії поширені як серед простого населення, так і широко використовуються в державній сфері. Тому в умовах стрімкого розвитку IT-сфери використання комп'ютерних програм є невід'ємним процесом для інформаційного суспільства. Система захисту комп'ютерних програм як об'єкта права інтелектуальної власності є недосконалою і поширюється лише на її зовнішню форму вираження [6, с. 35].

Висновки. Отже, на практиці питання правової охорони змісту комп'ютерної програми в Україні залишається не вирішеним і дискусійним. Комп'ютерні програми, як і інші об'єкти авторського права, є вагомим внеском у розвиток науки та людської діяльності. Для їх ефективнішого функціонування необхідно вжити відповідних заходів, зокрема вдосконалити захист цих об'єктів і внести поправки у чинне законодавство України, спираючись на міжнародний досвід. Система захисту комп'ютерних програм як об'єкта права інтелектуальної власності є недосконалою і поширюється лише на її зовнішню форму вираження. Саме тому доцільним є застосування різних варіацій захисту комп'ютерних програм:

1) традиційний захист комп'ютерної програми як об'єкта авторського права; 2) захист комп'ютерної програми нормами патентного права. Однак лише за умови, коли програма є складником корисної моделі або винаходу і виконує певну функцію в межах цього технічного рішення;

3) захист назви комп'ютерної програми як торгівельної марки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Офіційний вісник України*. 2003. № 11. С. 7.
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 № 3792-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 13. Ст. 64.
3. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі : Закон України від 15.12.1993 № 3769-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1994. № 7. Ст. 33.
4. Дмитришин В., Березанська В. Інтелектуальна власність на програмне забезпечення в Україні. Київ : «Вірлен», 2005. 304 с.
5. Жуванов Д., Стогний Е. Яку форму охорони обрати для комп'ютерної програми? URL: <http://www.inventa.ua/content.php?l=17&p=103>.
6. Канарик Ю.С., Сергієнко Б.Б. Правова охорона комп'ютерних програм як об'єктів права інтелектуальної власності. *Правові горизонти*. 2019. Вип. 19 (32). С. 31–35.
7. Мічурін С., Шишка О. Цивільне право : альбом схем. 4-е вид., перероб. та доповн. Харків : «Фактор», 2013. 450 с.
8. Музика А., Азаров Д. Про поняття злочинів у сфері комп'ютерної інформації. *Право України*. 2003. № 4. С. 86–89.
9. Петренко С.А. Правова охорона комп'ютерної програми як об'єкта інтелектуальної власності: шляхи розвитку. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2010/10psavs.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1.
10. Щербина Є.М., Гетьман Я.В. Проблемні питання правової охорони комп'ютерних програм як об'єктів авторського права. *Право і суспільство*. 2018. № 6. С. 58–62.